

Людмила Якубова,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет

Наталія Колесник,

Хмельницький обласний центр туризму та
краєзнавства учнівської молоді

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ЩО ПОВЕРНУЛИСЬ ІЗ ЗОНИ АТО

У статті теоретично проаналізовано особливості соціальної реабілітації осіб, які повернулись із зони АТО. Описано, що соціальна реабілітація осіб, які повернулись із зони АТО, мала би включати в себе можливість направлятися військовослужбовцям до спеціально створених реабілітаційних таборів, де з ними працювали би психологи, психотерапевти, соціальні працівники, та визначали у кого який є ступінь порушень, також необхідно використовувати методи рекреації для стабілізації внутрішнього стану особистості. Спеціально для цього потрібно створювати центри рекреаційної терапії, які здійснювали б відновлювальні та терапевтичні заходи. Система реабілітації має бути інтегрована у систему соціального захисту, що має складатися з наступних підрозділів: пенсійне страхування; страхування від хвороб; страхування на випадок довгострокового догляду; страхування від нещасного випадку; страхування від безробіття тощо.

Ключові слова: соціальна реабілітація, особливості, реабілітаційна робота.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах у нашій країні відбуваються глибокі зміни, які стосуються всіх сфер життя громадян та суспільства в цілому. Сьогодні наша держава для забезпечення територіальної цілісності України вимушена проводити бойові дії у вигляді антитерористичної операції (АТО) на Сході країни. Антитерористична операція нашої держави вимушена пропускати через себе багатотисячні маси молодих людей і після демобілізації повертати їх назад в громадянське суспільство, вносячи в нього при цьому всі особливості мілітаризованої свідомості і роблячи істотний вплив на подальший розвиток соціуму.

В ряді багатьох наслідків (економічних, політичних, соціальних), які будь-яка війна несе для суспільства, з'являються також і психологічні наслідки для людини, особливо для тих, хто приймав безпосередню участь у бойових діях. Діапазон впливу факторів війни на людину надзвичайно широкий. При цьому набагато більший масштаб мають пом'якшені і відстрочені наслідки війни, що впливають не тільки на психофізичне здоров'я військовослужбовців, а й на їх психологічну врівноваженість, світогляд, стабільність ціннісних орієнтацій. Війна приносить не тільки фізичну, а й душевну інвалідність. Учасники бойових дій, часто навіть не усвідомлюючи цього, несуть в собі тягар болю довгі роки. Одні, в силу особистісних якостей, можуть подолати ці проблеми самотійно. Іншим необхідна психологічна допомога і підтримка протягом усього життя. Лікарі недаремно б'ють тривогу: бойове лихоліття боляче вдаряє не тільки по сім'ям учасників бойових дій, але і по всьому суспільству. Військові медики все частіше використовують такі нетрадиційні термінологічні позначення (які відображують, тим не менш, клінічну реальність), як бойова психічна травма, бойове стомлення.

На жаль, учасники АТО здебільшого молоді люди, які не встигли отримати професію, створити сім'ю, реалізувати себе в тій чи іншій сфері суспільного життя. Повернувшись із зони бойових дій, вони можуть опинитися, по суті, нікому не потрібними, що може призвести до конфліктів у побуті, на виробництві, проблем з правоохоронними органами. Ці, так звані «вторинні стреси» цивільного життя, поєднуючись з «первинними стресами» війни, можуть призвести до формування хронічних післятравматичних розладів, які різко посилюватимуть їх соціальну дезадаптацію. Звідси виникає потреба у пошуку ефективних шляхів соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців, що побували у районах військових конфліктів. Тому реабілітаційна робота з особами, які повернулись із зони АТО, набуває дедалі більшої актуальності, стає значущою і невід'ємною частиною соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників питання, що пов'язані з різними аспектами реабілітації та адаптації осіб, які повернулись із зони АТО, розглядали: Г. О. Акімов, О. С. Лобастов, Р. Грінкер, Д. Шпігель (наслідки бойових психічних травм під час світових війн), А. Д. Бравєє, В. С. Гічун, В. В. Ковтун, О. М. Коржиков, Ю. Є. Лях (медико-соціальні аспекти реабілітації військовослужбовців); В. С. Березовець, С. В. Захарик, В. В. Знаков, І. І. Ліпатов, Т. П. Пароянц, В. Є. Попов, П. І. Сідоров, В. В. Стасюк (наслідки бойових психічних травм під час воєнних конфліктів) та ін.

Метою статті є теоретично проаналізувати особливості реабілітаційної роботи з особами, які повернулись із зони АТО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «реабілітація» є об'єктом дослідження різних наук, кожна з яких по своєму трактує це поняття. Так, з точки зору права реабілітація означає відсутність звинувачення і повне відновлення у правах у суді [9]. У медицині – це комплекс лікувально-діагностичних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на своєчасну і точну діагностику, госпіталізацію, а також відновлення і розвиток фізіологічних функцій хворого, виявлення його компенсаторних можливостей, усунення патологічного процесу, попередження ускладнень, відновлення або часткову компенсацію втрачених функцій, протидію інвалідності, підготовку тих, хто одужує, й інвалідів до побутових і трудових навантажень, активного самостійного життя. Зокрема Коломієць М.Ю. називав реабілітацію «тотальним лікуванням» та ототожнював із «відновлювальним лікуванням» [2, с. 12]. У психології – комплексний цикл відновлювальних заходів із широким використанням особистісного потенціалу хворого, який спрямований на корекцію психічного стану пацієнта, а саме: формування позитивного ставлення до відновлення здоров'я, виконання реабілітаційних заходів; подолання у свідомості почуття безвихідності й інших негативних психічних реакцій, зміцнення віри в одужання та правильність призначеного лікування і

реабілітації [3, с. 239]. У соціології – це процес вивчення впливу соціальних умов на хворобу або травму і повернення особистості її основних соціальних функцій і соціальної повноцінності. За вченим Лісовським В. О цей процес включає комплекс державних, суспільних, правових заходів, спрямованих на відновлення повноцінних корисних відносин людини із суспільством [7, с. 33].

Одним із перших визначення поняття «реабілітація» дав Курт Вінтер: «Реабілітація – це цілеспрямована діяльність колективу в медичному, педагогічному, соціальному та економічному аспектах з метою збереження, відновлення і зміцнення здатності людини брати активну участь у суспільному житті» [6].

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) реабілітація – це відновлення здоров'я осіб з обмеженими фізичними і психічними можливостями з метою досягнення максимальної повноцінності їх з фізичної, психічної, соціальної і професійної точки зору [8].

Розуміння реабілітації дається у словнику із соціальної роботи, який трактує її як процес і результат прийняття нових або зміни старих поглядів на певні соціальні явища і групи [10, с. 114]. Тобто, передбачається відновлення поваги до способу життя, діяльності, меж компетентності людини; визнання незаконного ставлення (морального чи правового) до певних явищ, груп чи окремих людей. Передумовою реабілітації у такому розумінні є усвідомлення провини суспільства за незаконне переслідування окремої особи чи груп людей. За такого підходу, поняття реабілітації має два аспекти. У першому з них мається на увазі повернення попередніх соціальних прав, визнання, поваги суспільства до людини або соціальних груп, що було втрачено внаслідок прийняття нових соціальних норм. Другий аспект передбачає зняття таврування з певних соціальних груп, яких переслідували, ізолювали, відкидали за межі соціальної організації, визнання прав і свобод людей, їхніх об'єднань і організацій. Але людина в такому разі залишається осторонь, основний об'єкт – це суспільство в цілому.

Згідно з американськими вченими К. Реннеру і Р. Юмашева, реабілітація – це суспільно необхідне функціональне і соціально – трудове відновлення хворих та інвалідів (дітей і дорослих), що здійснюється комплексним застосуванням державних, громадських, медичних, психологічних, педагогічних, юридичних та інших заходів [5, с. 14].

Ряд вчених, такі як Грига І. М., Семигіна Т. В, Іванова І. Б., Тюптя Л. Т. розглядають соціальну реабілітацію осіб, що повернулися із зони АТО у контексті таких основних напрямків як соціалізація, соціальна адаптація, соціальна нормативність та соціальний контроль, економічний підхід до вирішення соціальних проблем, соціальна мобільність. Відповідно, якщо йдеться про первинну соціалізацію, то реабілітаційний процес спрямований на створення оптимальних умов для розвитку фізичних та психологічних функцій та соціальних можливостей людини. При вторинній соціалізації розглядається необхідність подолання негативних наслідків неправильної соціалізації. Реабілітація тісно пов'язана із соціальною адаптацією та інтеграцією в процесі соціалізації. Адже процес адаптації досягається шляхом засвоєння особистістю нормативних структур та символів культури. Відповідно, існує два засоби підтримки соціальної рівноваги - це соціалізація та соціальний контроль. А процес інтеграції індивіда в соціальну систему здійснюється через інтеріоризацію загальноприйнятих суспільних норм, яка тісно пов'язана зі стигматизацією, що виражає одночасно процес, результат, причину та наслідок і є руйнівним елементом у процесі соціального впливу [4, с. 88].

Такі дослідники як Орбан Л. Р., Поліщук В. А., Янкович О. І. розглядають соціальну реабілітацію осіб, що повернулися із зони АТО з позицій системного підходу, відповідно до якого реабілітація представляє одночасно і мету (відновлення і збереження статусу особистості) і процес (що має біопсихологічні та соціальні механізми) і метод підходу до людини, що потребує відновлення [1, с. 71]. Відповідно реабілітація, як система включає комплекс окремих підсистем та їх взаємозв'язок: клініко-біологічну (рішення проблем гомеостазу, адаптації, компенсації); соціально-психологічну (аналіз

проблем спілкування, відносин, взаємин); етичну (аналіз взаємовідносин соціального працівника з клієнтом на основі принципу партнерства); соціально-економічну (аналіз вартості відповідних витрат, економічної рентабельності реабілітаційних заходів); юридичну (розробка правових норм).

Висновки. Отже, виходячи з цього, можна стверджувати, що соціальна реабілітація осіб, що повернулися із зони АТО в цілому являє комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини у правах, соціальному статусі, здоров'ї, дієздатності. реабілітація є процесом, що має на меті відновлення важливих функцій життєдіяльності людини і суспільства через соціалізацію та адаптацію до існуючих соціальних умов, інтеграцію чи реінтеграцію людини у суспільство та їх взаємовплив один на одного, розвиток людського капіталу та зміну існуючих суспільних стереотипів. При цьому використовується комплекс або система заходів медичної, психологічної, трудової, технічної, педагогічної, освітньої та соціальної реабілітації. Реабілітація вирішує проблеми на індивідуальному, сімейному, суспільному рівнях. Відмінності у підходах на розуміння сутності поняття «реабілітація» зумовлені різноманітністю соціальних груп, у зв'язку з якими реабілітація розглядається. Вона може бути розпочата як на ранніх етапах життєдіяльності людини (як частина первинної соціалізації дітей), так і в більш пізньому віці (адаптація людей похилого віку); проводиться зі здоровими особистостями та з тими, що мають особливі потреби; бути спрямованою на окрему особистість, певну групу, чи суспільство тощо. Спільною характеристикою усіх підходів є те, що реабілітація передбачає зміни, які б дали можливості людині до повноцінного функціонування у суспільстві. Важливо, що такі підходи торкаються не лише окремо індивіда або суспільства, а характеризують їх взаємозв'язок як то з точки зору інвестицій у людський капітал чи дослідження масової соціальної мобільності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Соціальна реабілітація осіб, які повернулись із зони АТО, мала би включати в себе можливість направлятися військовослужбовцям до спеціальних реабілітаційних таборів, де з ними працювали би психологи, психотерапевти, соціальні

працівники, та визначали у кого який є ступінь порушень, також використовувати методи рекреації для стабілізації внутрішнього стану особистості. Спеціально для цього потрібно створювати центри рекреаційної терапії, які здійснювали б відновлювальні заходи. Система реабілітації має бути інтегрована у систему соціального захисту, що має складатися з наступних підрозділів: пенсійне страхування; страхування від хвороб; страхування на випадок довгострокового догляду; страхування від нещасного випадку; страхування від безробіття тощо.

Список використаної літератури

1. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Безпалько О. В. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
2. Буракова, Т. Я. Уточнення перекладу терміна «Реабілітація» / Буракова Т. Я. // Наук. Вісник ІГМІ ім. М. С. Бубнова. – Іваново, 2000. – 12 с.
3. Варій, М. Й. Загальна психологія : Навчальний посібник / Варій М. Й. // 2-ге видан., випр. і доп. – К. : «Центр учбової літератури», 2007. – 968 с.
4. Грига, І. М. Введення у соціальну роботу / Грига, І. М., Семігіна Т. В. та ін. // Навчальний посібник. – К. : Фенікс, 2001. – 288 с.
5. Дементьєва, Н. Ф. Форми і методи медико-соціальної реабілітації непрацездатних громадян : Навчальний посібник / Дементьєва, Н. Ф., Устинова Е. В. – М. : ЦІЕТІН, 2001. – 321 с.
6. Загальні питання реабілітації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: urgent.com.ua/ua-issue-article-206
7. Іванова, І. Б. Соціальна робота (теорія і практика) / Іванова І. Б., Тюптя Л. Т. Навч. посіб. – К. : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.
8. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour
9. Поняття «реабілітація» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
10. Холостова, Є. І. Словник-довідник з соціальної роботи / Холостова Є. І. – М. : МАУП, 2000. – 424 с.

Рецензент – кандидат педагогічних наук Рідкодубська А. А.

Стаття надійшла до редакції 3.09.2016

Якубова Л. А., Колесник Н. В. Теоретический анализ особенностей социальной реабилитации лиц которые вернулись из зоны АТО

В статье теоретически проанализированы особенности социальной реабилитации лиц, которые вернулись из зоны АТО также описано, что социальная реабилитация лиц, вернувшихся из зоны АТО, должна включать в себя возможность направляться военнослужащим в специально созданные реабилитационные лагеря, где с ними работали бы психологи, психотерапевты, социальные работники, и определяли у кого какой есть степень нарушений, также необходимо использовать методы рекреации для стабилизации внутреннего состояния личности. Специально для этого нужно создавать центры рекреационной терапии, которые осуществляли бы восстанавливающие и терапевтические мероприятия. Система реабилитации должна быть интегрирована в систему социальной защиты, которая должна состоять из следующих подразделений: пенсионное страхование; страхование от болезней; страхование на случай долгосрочного ухода; страхование от несчастного случая; страхование от безработицы и тому подобное.

Ключевые слова: социальная реабилитация, особенности, реабилитационная работа.

Yakubova L. Kolesnyk N. Theoretical analysis of social rehabilitation features of persons returned from the ATO zone

Our country is currently undergoing profound changes that will affect all spheres of life for citizens and society in general. To ensure the territorial integrity of Ukraine's future, we must conduct combat operations in the form of counter-terrorist operations in the east. After demobilization, thousands of young people will return back into civil society with all the features militarized consciousness, and they will make a significant impact on the further development of society.

Aside from the economic, political, and social consequences that war has on the country, there are also psychological effects on humans, especially for those taking direct part in hostilities. The range of factors that influence that war has on humans is extremely wide. The large scale effects that war has on soldiers may be softened and delayed, and affect not only the psychophysical health of soldiers, but also their moral balance, and can change long held and stable values. War brings not only physical but also mental disability. Combatants, often without even realizing it, carry the burden of pain for many years. Some, because of personal qualities, can overcome these problems by themselves. It is necessary to provide psychological care and support to returned soldiers throughout their lives. Doctors are now sounding the alarm: the firing of war strikes hurt not only the families of the combatants, but also all of society. Military doctors are increasingly using non-traditional notation treatments to reflect upon combat trauma in order to overcome the mental fatigue that soldiers may face.

Unfortunately, many of these returned soldiers are mostly young people who did not have a profession or a family. Returning from a combat zone, they may feel essentially worthless, which can lead to conflicts at home, at work, and problems with law enforcement. These so-called "secondary stressors" that are associated with civilian life, combined with the "initial stress" from war can lead to chronic post-

traumatic disorders that exacerbate their feelings of social exclusion. Hence the need to find effective ways of social and psychological rehabilitation of servicemen who served in areas of armed conflict. Therefore, the rehabilitation of soldiers who have returned from the zone of antiterrorist operation is becoming and important and integral part of social policy.

The rehabilitation process is aimed at creating optimal conditions for the development of physical and psychological function and social abilities. In secondary socialization, there is the need to overcome the negative effects of improper socialization. Rehabilitation is closely associated with social adaptation and integration in the process of socialization. The process of adaptation is achieved by mastering the individual regulatory structures and symbols of culture. There are two means of maintaining social equilibrium: socialization and social control. The process of an individual's integration into the social system via internalization requires being accepted by re-learning social norms. Soldiers may also deal with the stigma that often surrounds war, which is a destructive element in the process of reintegration into society.

Social rehabilitation of persons returning from the area of anti-terrorist operation as a whole is a complex set of measures aimed at restoring the rights of man, social status, health, and mental capacity. Rehabilitation is a process that aims to restore the important functions of human life and society through socialization and adaptation to existing social conditions, reintegration of man in society, the mutual influence that soldiers may have on each other, the development of human capital, and changing existing social stereotypes. It uses a set or system of medical, psychological, physical, technical, pedagogical, educational, and social rehabilitation. Rehabilitation solves problems at the individual, family, and social levels. Differences in approaches to understanding the essence of the concept of "rehabilitation" may vary due to opposing social groups, which those conducting rehabilitation are cognizant of. This can be started during early stages of human life (as part of the primary socialization of children), and later in life (adapting into adulthood and later into elderhood); conducted with healthy individuals and those with special needs; be directed at a specific person, a group or society, and so on. The common feature of all approaches is that rehabilitation involves changes that would give people opportunities to function normally in society. It is important that these approaches affect not only the individual or society, but also that they characterize their relationship in terms of investment in human capital or research for mass social mobility.

Social rehabilitation of persons who have returned from the zone of antiterrorist operation would have to include the ability to send military personnel to special rehabilitation camps, where they work with psychologists, psychotherapists, and/or social workers to determine what the extent of violations is, and which methods to use for stabilizing the internal state of the individual. For this to be possible, we must create centers of recreation therapy for remedial measures to be carried out. The rehabilitation should be integrated into the social security system, which is composed of the following units: pension insurance, insurance against diseases, insurance for longterm care, accident insurance, unemployment insurance, and so on.

Keywords: *social rehabilitation, especially the rehabilitation work.*